

УДК 343.82

Праця засуджених жінок у місцях позбавлення волі як фактор їх виправлення та ресоціалізації

О. М. Жук,

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
Національної академії внутрішніх справ

Розглядається забезпеченість працею, організація праці жінок, засуджених до позбавлення волі, та даються практичні рекомендації щодо вдосконалення їх праці у пенітенціарних установах України. При організації праці засуджених адміністрація колонії повинна дотримуватися правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії.

Ключові слова: суспільно-корисна праця засуджених жінок, організація та дисципліна праці, використання праці засуджених, оплата праці.

Жук Е.Н. Труд осужденных женщин в местах лишения свободы как фактор их исправления и ресоциализации

Рассматривается обеспеченность работой, организация труда женщин, осужденных к лишению свободы, и даются практические рекомендации по усовершенствованию их труда в пенитенциарных учреждениях Украины. При организации труда осужденных администрация колонии должна соблюдать правила охраны труда, техники безопасности и производственной санитарии.

Ключевые слова: общественно-полезный труд осужденных женщин, организация и дисциплина труда, использование труда осужденных, оплата труда.

Zhuk Elena.

In the article the availability of labor, the organization of women sentenced to imprisonment, and given practical advice to improve their work in prisons Ukraine. The organization of labor administration of the colony inmates must follow the safety rules, safety and industrial hygiene.

Key words: socially useful labor of convicted women, organization and discipline of labor, the employment of convicts pay.

У сучасних умовах демократизації та гуманізації суспільства державна політика України має бути спрямована на забезпечення прав і свобод людини, а її законодавство приведено у відповідність до міжнародних норм, стандартів з метою диференціації виконання покарань та здійснення індивідуального підходу до кожного засудженого.

В установах виконання покарань відбуваються десоціалізація засуджених, моральна, психічна й фізична руйнація їх особистості, створюється криміногенна небезпека в суспільстві, формується значний прошарок людей із соціальною патологією. До цього додаються постійне переповнення та незадовільні комунальні й санітарно-гігієнічні умови, погане харчування та медичне обслуговування. Це підтверджується офіційною статистикою, документами державних органів, недержавних організацій, прокурорського нагляду, висновками зарубіжних експертів, а також скаргами підслідних і засуджених. Особливої уваги в сучасних умовах заслуговує недостатня організація та використання праці жінок, засуджених до позбавлення волі.

Згідно з КПК України основними засобами виправлення та ресоціалізації засуджених є: встановлений порядок виконання та відбування покарання (режим), суспільно-корисна праця, соціально виховна робота, загальноосвітнє і професійно-технічне навчання та громадський вплив. До суспільно корисної праці в установах виконання покарань залучаються засуджені з урахуванням виробничих потужностей, зважаючи при цьому на стать, вік, працездатність, стан здоров'я і спеціальності. Засуджені можуть працювати на підприємствах установ виконання покарань, а також на підприємствах державних та інших форм власності за умови забезпечення їх належної охорони та ізоляції. Без оплати праці засуджені можуть залучатися до робіт із благоустрою колоній та прилеглих територій, поліпшення житлово-побутових умов та допоміжних робіт із забезпечення колоній продуктами харчування.

Відповідно до ст. 118 Кримінально-виконавчого кодексу України засудженим чоловікам віком понад 60 років, жінкам – понад п'ятдесят 55 років, інвалідам першої та другої груп, хворим на туберкульоз, жінкам вагітним понад чотири місяці та тим, діти яких утримуються в дитячих будинках при виправних колоніях, дозволяється працювати за їхнім бажанням з урахуванням висновку лікарської комісії колонії. При організації праці засуджених адміністрація колонії повинна додержуватися правил охорони праці, техніки безпеки і виробничої санітарії. Оплата праці засуджених здійснюється відповідно до розцінок, які встановлюються нормативно-правовими актами Державної пенітенціарної служби України. На особистий рахунок засуджених, які виконують норми виробітку і не допускають порушень режиму, зараховується 15%, а на особистий рахунок засуджених чоловіків віком понад шістьдесят років, жінок віком понад п'ятдесят п'ять років, інвалідів першої та другої груп, хворих на туберкульоз, вагітних жінок, які мають дітей в будинках дитини – не менш як 50% нарахованого їм місячного заробітку. До 75% нарахованого місячного заробітку надається засудженим, які відбувають покарання у виховних колоніях, дільницях соціальної реабілітації, колоніях мінімального рівня безпеки з полегшеними умовами тримання, а також засудженим жінкам, яким дозволено проживання за межами виправної колонії. Засуджені мають право на пенсійне забезпечення за віком, інвалідністю, в зв'язку з втратою годувальника. Час роботи засуджених у період відбування покарання зараховується до стажу роботи для призначення після звільнення за умов оплати ними страхових внесків до Пенсійного фонду України.

Існує декілька точок зору щодо організації та використання праці засуджених. Так, О.Г. Колб розглядає суспільно корисну працю однією з умов ресоціалізації засуджених, передбачає її обов'язковість, необхідність та доцільність, яка дозволяє впливати на процес їх соціальної адаптації після звільнення з установ виконання покарань¹.

І.Г. Богатирьов вважає, що в радянський період праця засуджених у місцях позбавлення волі мала примусовий характер, однак у сучасних умовах демократизації та гуманізації суспільства вона повинна бути одним із основних засобів виправлення та ресоціалізації засуджених і має оздоровчий характер².

¹ Колб О.Г. Організація індивідуального запобігання злочинам у кримінально-виконавчій установі / Колб О.Г. – Луцьк : ЛДУ, 2007.

² Богатирьов І.Г. Теорія та практика виконання кримінально-виконавчою інспекцією покарань, не пов'язаних із позбавленням волі / Богатирьов І.Г. – К. : Атіка, 2005.

На думку Л.А. Жука, праця засуджених має специфічні особливості, зумовлені тим, що злочинець несе тягар відповідальності за скоєний злочин, а умови праці мають певні обмеження, які відповідають меті покарання³.

Мінімальними стандартними правилами поведінки в ст. 71-76 передбачається, що праця засуджених не є обов'язковою чи примусовою, однак засуджені повинні працювати в місцях позбавлення волі. На нашу думку, це справедливе явище, оскільки засудженим необхідно своєю працею заробляти гроші для харчування, придбання предметів першої необхідності, одягу, оплати житлових послуг, медичного обслуговування, зміцнення здоров'я. Суспільно корисна праця в установах виконання покарань є засобом виправлення та ресоціалізації, а також фактором впливу на процес соціальної адаптації засуджених після звільнення, оскільки майже 70 % жінок, які відбувають покарання в місцях позбавлення волі, ніде не працювали і не навчалися.

Праця засуджених жінок відрізняється від праці пересічних громадян тим, що головною метою її є виправлення та ресоціалізація. Вона має низку особливостей. По-перше, їх праця в умовах позбавлення волі здійснюється не за власним бажанням, а за волею адміністрації. Засуджені не мають права вибору професії, не можуть вільно переходити з одного місця роботи на інше. Відсутній також прийом і звільнення з роботи. По-друге, засуджені не мають трудових книжок, мають один вихідний день на тиждень, на них поширюється дисциплінарна відповідальність, передбачена правилами внутрішнього розпорядку установи виконання покарань. На особисті рахунки засуджених нараховується лише частина зароблених ними грошей. Робота з поліпшення їх житлових умов не оплачується. Засудженим не надається допомога по тимчасовій непрацездатності, вони не мають права користуватися предметами розкоші, їм заборонено мати при собі гроші, цінні речі, вони носять форму встановленого зразка. Поряд із цим до засуджених застосовується низка обмежень режимного характеру: вони проживають у загальних приміщеннях, не мають права вільного переміщення, зобов'язані виконувати вимоги щодо розпорядку дня. Якщо до звичайних громадян застосовуються такі заходи дисциплінарного стягнення, як зауваження, догана, позбавлення премії, переведення на менш оплачувану роботу, то до засуджених, які порушують установлений режим і ухиляються від роботи, можуть застосовуватися і такі заходи дисциплінарного стягнення, як позбавлення права на отримання посылки чи передачі, заборона на певний строк купівлі продуктів харчування, позбавлення права на побачення, поміщення до штрафного ізолятора чи карцера на строк до 15 днів, переведення до приміщень камерного типу і на понижені норми харчування. Для засуджених установлена норма житлової площі (в середньому 2 кв. м. на особу). За порушення трудової дисципліни засудженим установлюється підвищена дисциплінарна відповідальність.

Останнім часом у зв'язку з перебудовою господарського механізму, виникненням нових форм власності й переходом до ринкових відносин проблеми удосконалення організації використання праці та використання робочої сили засуд-

³ Жук Л.А. Праця засуджених в місцях позбавлення волі / Жук Л.А., Жук І.Л., Неживець О.М. – К. : Кондор, 2009.

жених в установах з виконання покарань набувають особливої актуальності. Нині будь-яке підприємство в Україні працює в складних умовах, відбувається відтік робочої сили та її перерозподіл за сферами діяльності й галузями народного господарства, зростає безробіття. Усі ці процеси характеризують і діяльність підприємств кримінально-виконавчої системи, де немає достатньої організації праці та повної зайнятості засуджених. Робоча сила засуджених використовується нераціонально, адміністрація пенітенціарних установ не може забезпечити засуджених роботою, низка виправних установ через її відсутність не можуть самі себе утримувати. Усе це вимагає нових підходів до пенітенціарної політики.

Основними галузями господарської діяльності в установах виконання покарань є металообробка, деревообробка, машинобудування. В жіночих установах виконання покарань розвивається швейне, меблеве виробництво, деревообробка та сільське господарство. В умовах реформування економіки в установах виконання покарань немає повної зайнятості засуджених жінок, адже вироблена ними продукція не має попиту. Тому в жіночих колоніях виробляється в основному продукція на замовлення міністерств оборони та органів внутрішніх справ по пошиттю спецодягу.

Значна кількість засуджених жінок на підприємствах УВП використовується не за спеціальністю, яку мали до засудження, більшість з них не бажають після звільнення працювати за спеціальністю, здобутою в системі бригадного та професійно-технічного навчання в УВП. Вважаємо, що системою професійної підготовки повинні охоплюватися засуджені, які не мали спеціальності до засудження, а також засуджені, яким потрібна перепідготовка для роботи в УВП при тривалих термінах позбавлення волі. Основна ж маса засуджених повинна розподілятися з урахуванням спеціальності, якою володіли до засудження. Жінок, які скоїли злочин вперше і не завдали істотної шкоди державній власності, доцільно не позбавляти волі, а направляти на виправні роботи, застосовувати до них заходи суспільного впливу, накладати штрафи.

На нашу думку, в пенітенціарних установах необхідно змінити систему професійно-технічного навчання, оскільки вона не відповідає вимогам часу. Для цього потрібно модернізувати та переоснастити застарілу матеріально-технічну базу установ виконання покарань. Потребують розширення господарські зв'язки з підприємствами та організаціями різних форм власності. Необхідне розміщення на території підприємств установ виконання покарань замовлень на виробництво продукції, необхідної для армії, органів внутрішніх справ, розробка спільних державних та регіональних програм соціально-економічного розвитку, отримання додаткових замовлень на виготовлення і постачання промислової та сільськогосподарської продукції для потреб регіонів, впровадження у виробничо-господарську діяльність установ виконання покарань ринкових механізмів, удосконалення інформаційного забезпечення діяльності кримінально-виконавчої системи, створення єдиної маркетингової мережі, проведення рекламних кампаній, ярмарків продукції і товарів, які випускають підприємства установ виконання покарань.

Відтак можна сформулювати низку пропозицій з удосконалення використання праці засуджених жінок. По-перше, потрібно реформувати пенітенціарну

систему України в цілому та удосконалити кримінально-виконавче законодавство, де були б відображені ті зміни, які відбулися в економічному, політичному та соціальному житті суспільства. Не можна не враховувати того, що в місцях позбавлення волі відбуваються процеси демократизації та гуманізації, які потребують змін у підходах до розробки заходів примусового та виховного впливу на засуджених. Потрібний диференційований підхід при визначенні порядку та умов відбування покарань: жорсткі заходи до особливо небезпечних злочинців, а також гуманність до тих, хто став на шлях виправлення та ресоціалізації. Засудженому повинні бути забезпечені гідні житлові, побутові та культурні умови. Необхідно активізувати соціально корисні зв'язки із зовнішнім світом, сім'єю, родичами відповідно до міжнародно-правових норм. Не повинні застосовуватися жорстокість, катування, праця, яка завдає страждань.

По-друге, необхідна розробка нової моделі використання праці засуджених, переозброєння підприємств установ виконання покарань новими машинами, верстатами, обладнанням та приладами. У сучасних умовах трансформації економіки на підприємствах установ виконання покарань скорочується обсяг виробництва, порушується ритмічність, неможливість забезпечити роботою всіх засуджених. У зв'язку із цим потрібно перевести всю систему Державної пенітенціарної служби України та відповідні підприємства на державне фінансування із бюджету, розширити можливість усім підприємствам укласти угоди на використання робочої сили засуджених на державних, орендних, приватних, індивідуальних, малих підприємствах, фермерських господарствах.

По-третє, необхідність удосконалення організації матеріальної зацікавленості та стимулювання праці засуджених передбачає перегляд та розробку нових норм виробітку для деяких категорій засуджених. Речове та грошове утримання і харчування повинні залежати від ступеня участі засуджених у праці та її оплати.

В установах виконання покарань засуджені жінки повинні працювати відповідно до їх фізичних здібностей, з урахуванням спеціальності та стану здоров'я. В умовах ринку утримання пенітенціарних установ повинна взяти на себе держава, для чого потрібно надати підтримку у вигляді пільг з оподаткування, дозволити їм укладати контракти та угоди із суб'єктами підприємницької діяльності, у тому числі з іноземними фірмами.

Також слід вирішити питання у законодавчому порядку щодо працевлаштування засуджених після звільнення їх з місць позбавлення волі. Для цього треба зобов'язати центри зайнятості населення та органи виконавчої влади займатися працевлаштуванням жінок, звільнених з місць позбавлення волі.